

บทที่ 5

อภิปราย สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้ศึกษามีความสนใจที่จะศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่ส่งเสริมคุณธรรมและการเรียนรู้ทางการเมืองการปกครองจากพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชน โดยผู้ศึกษามีความสนใจที่จะศึกษาถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะแนวคิดทางการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 โดยคำถามในการวิจัยครั้งนี้ คือ

1. มีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาข้อใดที่ปรากฏในพระนิพนธ์เรื่องพระมหาชน
2. เนื้อหาในพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชน ส่งเสริมการเรียนรู้ทางการเมืองการปกครองอย่างไร

โดยการตั้งคำถามในการวิจัยผู้วิจัยต้องการทราบถึงหลักธรรมทางการเมืองที่แฝงอยู่ในพระราชนิพนธ์เรื่อง พระมหาชน เพื่อศึกษาอย่างลึกซึ้งและสามารถนำมาอธิบายให้สอดคล้องกับการปกครองในปัจจุบันและวัตถุประสงค์ในการศึกษามี ดังนี้

1. เพื่อศึกษาถึงหลักธรรมพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชน
2. เพื่อศึกษาเนื้อหาในพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเรียนรู้ทางการเมือง

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือ วารสาร เอกสาร ฐานข้อมูลบทความ เว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์ส่วนบุคคล (Personal Interview) จากกลุ่มบุคคลตัวอย่าง 10 ท่าน ผู้ซึ่งเคยได้อ่านและรู้ในพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชน ได้แก่

1) นักการเมือง	2 ท่าน
2) พระสงฆ์	2 ท่าน
3) นักวิชาการ	2 ท่าน
4) ข้าราชการ	2 ท่าน
5) ประชาชนทั่วไป	2 ท่าน

ผลการศึกษา ผู้วิจัยได้พบว่า หลักธรรมทางการเมืองที่ได้เห็น ได้อย่างชัดเจนจากพระราชนิพนธ์เรื่อง พระมหาชนกคือ

1. ความเพียร

ความเพียร คือ หลักธรรมที่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในเรื่อง พระมหาชนก จากเหตุการณ์ที่พระมหาชนกเดินทางไปในทะเลสู่เมืองมิลิตา เมื่อถึงกลางทะเลเรือดังกล่าวไม่สามารถทนแรงคลื่นได้จึงแตกออก ผู้คนทั้งหลายต่างจมน้ำตายบ้าง เป็นเหยื่อของสัตว์ทะเลบ้าง พระมหาชนกทรงว่ายน้ำโดยกำหนดทิศทางแห่งกรุงมิลิตาเป็นเวลาถึง 7 วัน

2. ความมีปัญญา

คุณสมบัติเรื่องปัญญา (Wisdom) ในเรื่องพระมหาชนกนั้น ในการที่พระมหาชนกทรงมีชีวิตรอดจากเรือแตกนั้น ไม่ได้อาศัยซึ่งความเพียรแต่อย่างเดียว แต่ทรงอาศัยสติปัญญาของพระองค์ด้วย และสติปัญญาของพระองค์นั่นเอง ที่ทำให้พระองค์ทรงเหนือกว่ามหาชน

3. ความอดทน

ความอดทน ในพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนกนั้น พระมหาชนก มีความอดทนอย่างสูงสุด อดทนต่อความเหนื่อยล้า ความเต็มของน้ำทะเล ความหิว ความหนาวเย็น ว่ายน้ำถึง 7 วัน 7 คืน หากพระองค์ ไร้ซึ่งปัญญา ความเพียร และความอดทน พระองค์ย่อมเป็นกลายเป็นอาหารของฝูงสัตว์ในท้องทะเล และไม่สามารถมาสู่มิลิตานครได้ แต่ด้วยจิตใจที่มุ่งมั่น พร้อมความพยายาม อดทนต่ออุปสรรคทั้งหลายทำให้พระองค์ได้รับผลจากความอดทนนั้น

4. ความรับผิดชอบ

พระมหาชนกทรงเป็นบุคคลที่มีความรับผิดชอบมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ พระองค์ทรงตั้งใจศึกษาเล่าเรียนจนแก่กล้า และเมื่อทรงได้ทราบความจริงเกี่ยวกับพระบิดา ก็ทรงมีจิตใจที่แน่วแน่ที่จะปฏิบัติหน้าที่บุตรที่มีต่อพระบิดาให้จงได้ ทรงตั้งมั่นที่จะไปเอาพระราชสมบัติของพระบิดากลับมาด้วยความชอบธรรม แม้พระมารดาจะทรงห้ามปรามแล้วก็ตาม ฉะนั้นพระมหาชนกจึงคิดจะไปค้าขายเพื่อหาเงินมาเป็นทุนแล้วจะไปเอาราชสมบัติของพระบิดากลับมา จึงนำสมบัติสิ่งหนึ่งของมารดาไปขายแลกเป็นสินค้าแล้วออกเรือไปยังสุวรรณภูมิด้วยจิตใจตั้งมั่น

หลักธรรมทั้ง 4 ข้อ ถือเป็นหลักธรรมที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ถ่ายทอดให้เห็นอย่างชัดเจนผ่านตัวพระมหาชนก เพื่อสะท้อนให้เห็นว่า คนเราควรจะต้องมีความเพียร ความมีปัญญา ความอดทน และความรับผิดชอบ และผลที่ได้จากการมีความเพียร ความอดทน ความมีปัญญาและความรับผิดชอบ นั้นจะส่งผลดีต่อตัวเราเองและบ้านเมือง หลักธรรมทั้ง 4 ข้อนี้จึงถือเป็นหลักธรรมหลักที่ทุกคนจะได้เรียนรู้จากพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนก

ผลจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง 10 ท่าน อันได้แก่ พระสงฆ์, นักวิชาการ, นักการเมือง, ประชาชน และข้าราชการ ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนทุกอาชีพ ทุกเพศ รู้จักพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนก จากสื่อต่างๆ ทั้งจากหนังสือพระราชนิพนธ์ หนังสือพระราชนิพนธ์ฉบับการ์ตูน จากทางโทรทัศน์ หรือแม้กระทั่งจากทางคอมพิวเตอร์ ซึ่งถือว่าเป็นการเข้าถึงที่แพร่หลาย มีหลากหลายแนวทาง จึงทำให้เป็นรู้จักของประชาชนได้เป็นอย่างดี

กลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่มีความเห็นว่า หลักธรรมที่ได้จากพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนก เป็นหลักธรรมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมือง ที่นักการเมืองหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองสามารถศึกษาหาความรู้และนำไปเป็นหลักปฏิบัติได้ ไม่เฉพาะว่าต้องเป็นนักการเมืองเท่านั้นที่จะต้องเรียนรู้ แต่พระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนกเหมาะสำหรับบุคคลทุกเพศ ทุกวัย และยังมีผลอย่างมากในการช่วยให้ประชาชนเข้าใจระบบการเมืองไทยมากขึ้น อีกทั้งเนื้อหาของพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนก ยังมีส่วนเกี่ยวข้องทางการเมือง โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงสอดแทรกหลักธรรมและได้เปรียบเทียบกับเรื่องราวต่างๆ ไว้เป็นข้อคิดและข้อปฏิบัติที่ประชาชนสามารถนำไปใช้ได้ในชีวิตจริง

การศึกษาวิจัยทางเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกของกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดในการศึกษาที่จะนำไปสู่การส่งเสริมคุณธรรมและการเรียนรู้ทางการเมืองการปกครอง กล่าวคือ

ประการแรก หลักธรรมที่ปรากฏพบมีปัญญา มีความเพียร มีความอดทนและมีความรับผิดชอบ นั้น โดยรวมแล้ว จะปรากฏอยู่ในเรื่อง ของการสร้างบารมีของพระพุทธเจ้าในชาติต่างๆ ในเรื่องพระมหาชนกนี้ จะเป็นชาตินี้ชาติที่ว่าด้วย วิริยบารมี คือ บารมีที่เกิดจากการบำเพ็ญเพียร

ประการที่สอง การที่พระมหาชนกได้ตั้งใจที่จะทำทุกสิ่งให้สำเร็จตั้งแต่เยาว์วัย จนถึงการได้เป็นผู้ปกครองเมือง ล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา คือ อิทธิบาท 4 คือหนทางสู่ความสำเร็จ และปธาน 4 คือความเพียรอันประกอบไปด้วย 4 ประการ ซึ่งจะเห็นได้ว่า เป็นหลักธรรมที่ปรากฏอย่างแพร่หลายในทางพระพุทธศาสนา ที่มักจะนำมาอบรมสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนได้กระทำตาม ดังนั้น พระราชนิพนธ์จึงนำเอาตัวอย่างของพระมหาชนกมาเป็นแบบอย่างของทุกคนเพราะจะทำให้ทุกคน ทุกกลุ่มของสังคมได้เข้าถึงได้โดยง่าย

ประการที่สาม การนำหลักธรรมที่เข้าใจง่ายมาสอนให้ทุกกลุ่มในสังคมผ่านตัวละครได้เข้าถึงได้ โดยง่ายแล้ว การชี้แนะหลักธรรมที่เกี่ยวข้องไปถึงผู้ปกครองว่าต้องมีคุณธรรมประการเหล่านี้ด้วย และนอกจากหลักธรรมเหล่านี้แล้ว การจะเป็นผู้นำและผู้ปกครองที่ดี ต้องมีมากกว่าคนทั่วไป มีการปฏิบัติเป็นกิจวัตร สม่าเสมอ จึงสอดคล้องกับหลักธรรมเรื่อง ทศพิธราชธรรม คือธรรมสำหรับพระราชา เพื่อชี้ให้เห็นว่า ผู้นำที่ดีอย่างน้อยต้องมีคุณธรรมสิบประการ และการมีปัญญา มีความเพียร

มีความอดทนและมีความรับผิดชอบ ก็เป็นหลักธรรมที่อยู่ในทศพิธราชธรรมด้วย ซึ่งเป็นส่วนง่ายที่จะให้ประชาชนหรือผู้อุปการะเห็นว่า ผู้นำ ผู้ปกครองที่ดีเป็นอย่างไร เมื่อมองผ่านหลักธรรมเหล่านี้ และสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องธรรมราชา คือพระราชามีธรรม สามารถปกครองประชาชนให้มีความสุขได้ เป็นที่ยอมรับของประชาชน และที่สำคัญการเรียนรู้ผ่านหลักธรรมจะง่ายต่อการเข้าไปสู่กระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ที่จะเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมไทย ผ่านกระบวนการกล่อมเกลาค้าววิธีต่างๆ

ประการที่สี่ ที่สุดของการเป็นเรียนรู้ทางการเมืองการปกครองของประชาชนนั้น การใช้หลักธรรมเป็นธงนำที่จะหล่อหลอมคนในสังคมให้เข้าถึงการปกครองที่พึงปรารถนา จึงเป็นวิธีการที่สำคัญและมีประสิทธิภาพ ได้ผล เพราะประชาชนจะนำหลักธรรมต่างๆ ไปเป็นบรรทัดฐานการเรียนรู้และการมอง การปกครองที่ชอบธรรม การมองผู้นำและผู้ปกครองที่ดี ผ่านหลักธรรม และตัวอย่างของตัวละคร และการที่จะเป็นที่ยอมรับของประชาชน ก็ต้องทำอย่างที่ประชาชนคาดหมาย แม้ผิดพลาด ก็หาวิธีการแก้ไข โดยยึดหลักคุณธรรมประการต่างๆเหล่านี้ และที่สุดของการศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว ก็คือการหลุดพ้นความทุกข์ ด้วยวิธีการแห่งการดับทุกข์ที่เรียกว่า มรรค 8 เพราะ การประชาชนมองผู้นำ และผู้ปกครองคือผู้วิเศษ ที่จะสามารถทำทุกอย่างให้ประชาชนสมหวัง ดับทุกข์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันของตนได้เสมอ และถ้าหากทำได้จริง ก็จะกลายเป็นที่เคารพเทิดทูน ยกย่องให้เป็นวีรบุรุษ หรือแบบอย่างของการปฏิบัติตนในสังคม

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าหลักธรรมเหล่านี้ได้ถูกอธิบายผ่านแนวคิด 3 อย่าง กล่าวคือ

1. แนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนากับการเมือง ที่ไม่อาจจะแยกพุทธศาสนาออกจากการเมืองได้ ผู้มีอำนาจทางการเมืองซึ่งอยู่ในรูปแบบไหนก็แล้วแต่ จะมองเห็นความดีงามบางอย่างในพุทธศาสนาอย่างน้อยที่สุดก็มองเห็นว่า พุทธศาสนาอาจจะทำให้ความชอบธรรมในอำนาจของตัวเองได้หลายๆ ทาง เพราะว่าในคำสอนก็มีแนวทางหลาย ๆ อย่างเช่น ทศพิธราชธรรม ถ้ารับมาบางส่วน ประชาชนก็จะมีความนับถือในอำนาจการปกครองจึงมองได้ว่า ผลประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือศาสนจักรและอาณาจักรมาตรงกันเข้าพอดี คือต้องการซึ่งกันและกัน เพื่อเกื้อกูลซึ่งกันและกัน
2. แนวคิดพุทธธรรมกับการปกครอง อำนาจสูงสุดอยู่กับธรรมะคือความถูกต้อง พระพุทธเจ้าได้เคยตรัสไว้ว่า ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่เลวร้ายที่สุด การศึกษาทำความเข้าใจในหลักพุทธธรรมเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการเรียนรู้ทางการเมืองการปกครอง โดยอาศัยธรรมะเป็นสื่อในการอบรมสั่งสอนประชาชนให้มีคุณธรรมศีลธรรมในการปกครองบริหาร

บ้านเมือง ซึ่งง่ายต่อการกล่อมเกลາทางการเมือง เพราะพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่คนส่วนใหญ่ของประเทศนับถือและปฏิบัติตาม

3. แนวคิดเรื่องธรรมราชา คือแนวคิดการบริหารจัดการโดยยึดธรรมเป็นใหญ่ โดยการนำธรรมมาใช้คุ้มครอง ป้องกัน ประชาชนในประเทศตามความเหมาะสม เป็นคุณสมบัติที่จะเป็นผู้นำที่ดี ที่คาดหวังของประชาชน เมื่อหากตีความธรรมราชาเป็นนามธรรมว่าหมายถึงคุณสมบัติที่อยู่ในบุคคล สิ่งที่ธรรมราชา ยึดถือเรียกว่า ธรรมาธิปไตย โดยเอาหลักธรรมเป็นใหญ่ ผู้นำที่ประชาชนคาดหวังจึงอิงกับพระพุทธศาสนา แบบอย่างของบุคคลในอดีต และการมองผู้นำและผู้ปกครองเปรียบผ่านกระบวนการเรียนรู้เรื่องพระราชนิพนธ์ว่า สิ่งที่คาดหวังผู้นำที่ดีเป็นอย่างไร และจะเลือกผู้นำที่ดีนั้น ต้องมีคุณธรรมข้อไหนมาวัด ทั้งในลักษณะนามธรรมและรูปธรรม

ดังนั้นแนวคิดหลักที่ได้ใช้หลักของศาสนาอธิบายเกี่ยวกับการเมืองการปกครองเพื่อให้ประชาชนเรียนรู้หลักการเมืองการปกครองผ่านพุทธศาสนาข้างต้นนั้น เป็นสิ่งที่ส่งผ่านเราเรียกสิ่งเหล่านี้เรียกว่า การกล่อมเกลาทางการเมือง อันส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ทางการเมืองแบบประชาธิปไตยและรวมไปถึงเกิดการผสมผสานแนวคิดทางพุทธศาสนาด้วยที่จะง่ายต่อการเข้าถึงการเรียนรู้ในเรื่องต่างๆ ได้

ด้วยประการดังกล่าวข้างต้น หากมองผ่านแนวคิดการกล่อมเกลาทางการเมืองแล้ว พระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนกถือเป็นอีกวิธีหนึ่งในกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมือง ซึ่งกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมือง เป็นกระบวนการที่มีอิทธิพลต่อการเกิดแบบแผนเชิงพฤติกรรมที่มีหรือแสดงออกต่อการเมืองของบุคคล อันมีส่วนสร้างบุคลิกภาพและวัฒนธรรมทางการเมือง อันเป็นกระบวนการที่ดำเนินไปตลอดชีวิต ดังที่ได้กล่าวถึงไปข้างแล้ว ในแง่รูปแบบของการกล่อมเกลาทางการเมืองนั้น ดังที่ ดอว์สัน และพรีวิทท์ (Dawson, and Prewitt 1969, 41-80) ได้กล่าวไว้ว่า การกล่อมเกลาทางการเมืองของบุคคลสามารถจำแนกได้เป็น 2 รูปแบบคือ การกล่อมเกลาทางตรง (Direct Form) เป็นการอบรมกล่อมเกลาหรือถ่ายทอดให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ที่มีเนื้อหา (Content) เกี่ยวกับการเมือง โดยเฉพาะ เช่น การเรียนรู้เกี่ยวกับโครงสร้างของรัฐบาล รูปแบบของการปกครองประเทศ ลัทธิทางการเมือง เป็นต้น อีกรูปแบบหนึ่งคือ การกล่อมเกลาทางอ้อม (Indirect Form) ซึ่งเป็นวิธีการที่จะทำให้บุคคลเกิดความโน้มเอียงที่จะเป็นไปในทางการเมือง ด้วยวิธีการเรียนรู้หรืออบรมกล่อมเกลาที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเรื่องการเมืองโดยตรง แต่มีอิทธิพลทำให้เกิดการพัฒนาตัวตนทางการเมือง (Political Self) ของบุคคลได้ การกล่อมเกลาทางการเมืองแบบนี้ จะสร้างทัศนคติที่มีอำนาจทางการเมือง โดยหลักการสำคัญก็คือ ความสัมพันธ์ในวัยเด็กที่มีต่อพ่อแม่ ต่อครู เป็นต้น จะพัฒนาเป็นความคาดหวังต่อผู้มีอำนาจทางการเมืองต่อไปได้

ในทัศนะของ อัลมอนต์และเพาเวลล์ (1980) รูปแบบของการกล่อมเกลาทางการเมืองนั้น จะดำเนินไปใน 2 รูปแบบกล่าวคือ

1. รูปแบบที่เห็นได้ชัด (Manifest Transmission) การกล่อมเกลาทางการเมืองในรูปแบบนี้ เกิดขึ้นเมื่อกระบวนการกล่อมเกลาหรือการถ่ายทอดนั้น เป็นการสื่อสารที่แสดงออกอย่างชัดเจนในการให้ข้อมูลข่าวสาร ค่านิยม และความรู้เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ทางการเมือง อันได้แก่ การสอนเรื่องหน้าที่ทางการเมืองของประชาชนให้แก่นักเรียนในโรงเรียน เป็นต้น
2. รูปแบบที่แฝงอยู่ (Latent Transmission) ในรูปแบบนี้ เป็นการกล่อมเกลาที่ไม่ใช่ทัศนคติทางการเมือง (Non-political Attitude) แต่มีผลกระทบต่อทัศนคติทางการเมืองของผู้ได้รับการกล่อมเกลาทางการเมืองโดยทางอ้อม ซึ่งอาจเกิดขึ้นจากประสบการณ์ในวัยเด็ก เช่น เด็กรับเอาทัศนคติในทางก้าวร้าวจากครอบครัว ซึ่งอาจมีแนวโน้มให้เด็กกลายเป็นบุคคลที่มีทัศนคติแบบอำนาจนิยมเมื่อเติบโตขึ้น เป็นต้น

ในขณะที่ยากนักหากมองผ่านแนวคิดเกี่ยวกับผู้ปกครองแล้ว ผู้ปกครองนั้นถือว่าเป็นบทบาทสำคัญในการปกครองไม่ว่าจะในระบอบการเมืองใด จากการศึกษาผู้ศึกษาพบว่า การกล่อมเกลาทางการเมืองเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ประชาชนต้องการมีผู้ปกครองในแบบที่ตนต้องการ โดยอาศัยการรับรู้หรือการซึมซับมาจากพระราชพิธีเรื่องพระมหากษัตริย์ โดยจากคำตอบของกลุ่มประชากรผู้ศึกษาพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ต้องการผู้ปกครองที่มีลักษณะที่มีคุณธรรมและหลักธรรมเช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์ นั่นคือ มีความเพียร มีความพยายาม ความอดทน มีวิชา และใส่ใจดูแลราษฎรอย่างแท้จริง ซึ่งถือว่าเป็นคุณสมบัติที่ประชาชนต้องการให้เกิดขึ้นกับนักการเมืองไทย ดังแนวคิดผู้ปกครองของ มาเคียเวลลี ที่กล่าวว่าคุณสมบัติของผู้ปกครองอย่างน้อยต้องมี เช่น ความมั่งคั่ง ความเด็ดขาด ความรอบคอบ และความเป็นที่ยำเกรงของผู้ถูกปกครอง เป็นต้น ซึ่งลักษณะของสังคมไทย อาจะมาจากการปฏิบัติตนของผู้ปกครองเอง ผ่านการแสดงออกในลักษณะต่างๆ โดยยึดเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิต ทำให้ประชาชนมองว่า สิ่งที่เป็นตัวอย่างที่ดี ที่ควรนำเอาไปเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต ในการสั่งสอนอบรมลูกหลาน ตลอดจนการตัดสินใจที่จะเลือกผู้ปกครอง ผู้ปกครองของสังคมไทย จึงมีลักษณะที่ยึดโยงกับหลักธรรมพระพุทธศาสนา เกิดผู้นำ ผู้ปกครองที่มีลักษณะแตกต่างไปจากผู้ปกครองทั่วไปที่ต้องปฏิบัติตนตามกฎหมายแล้ว ผู้นำและผู้ปกครอง จำเป็นจะต้องมีคุณธรรมกำกับอยู่เสมอ ดังตัวอย่างเช่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ที่ทรงเป็นแบบอย่างของผู้นำและผู้ปกครองไทย ที่ทรงนำเอาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามาปฏิบัติตน เช่น หลักทศพิธราชธรรม ที่ทรงเป็นธรรมราชา หมายถึงการเป็นผู้ทรงธรรมที่ใช้หลักการทางพุทธศาสนาในการปกครองประกอบกับเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อให้ประชาชนมีความสุขอย่างถ้วนหน้า ซึ่งความสุขอย่างถ้วนหน้าในที่นี้ประชาชนปฏิบัติตามแนวทาง

พุทธศาสนาที่เป็นแนวทางอภิปรัชชา ไปใช้ในกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ผ่านพระราชกรณียกิจต่างๆ เพื่อให้ประชาชนได้รับผลประโยชน์ที่ยั่งยืน ฉะนั้นจึงตรงกับแนวทางของธรรมราชา คือต้องทำให้บ้านเมืองร่มเย็นอย่างทั่วถึงก่อนที่พระองค์จะแสวงหาโมกขธรรมเพื่อความหลุดพ้นเพียงพระองค์เดียว เมื่อประชาชนมีความสุขพร้อมหน้าแล้ว จึงจะทรงละความเหน็ดเหนื่อยยากเพื่อปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังเพื่อความหลุดพ้นไปสู่โลกุตระธรรมได้ ดังนั้น เมื่อมีแบบอย่างเช่นพระองค์ ประชาชนจึงมีความคาดหวังผู้นำและผู้ปกครองที่ดี ผ่านแบบอย่างจากพระองค์ท่าน ว่าผู้นำและผู้ปกครองของไทย จะต้องเป็นผู้ที่เพียบพร้อมด้วยหลักคุณธรรม เช่น มีความซื่อสัตย์ มีปัญญา อดทนต่อเสียดินนาและต่อต้านจากฝ่ายตรงข้าม มีความเพียรที่จะทำหน้าที่ของตนเองเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนชน เป็นต้น และเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือพระมหาชนกขึ้น จึงเป็นตัวอย่างที่สำคัญที่จะสอนผู้นำ และประชาชนเพราะสามารถเข้าถึงได้โดยง่าย เพราะคนไทยนับถือศาสนาพุทธ และพระองค์ทรงปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างของทุกคน โดยผ่านพระราชกรณียกิจต่างๆ เป็นที่ยอมรับของสังคมโลก นำไปสู่การถกเถียงการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ที่เป็นลักษณะเฉพาะของการเมืองการปกครองไทยในปัจจุบัน

5.2 ข้อชี้แจงเพิ่มเติม

ข้อเด่น

1. พระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนก เป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ที่ประชาชนคนไทยรู้จักเป็นอย่างดี การศึกษาวิเคราะห์ของผู้วิจัยในงานวิจัยเล่มนี้ จึงเน้นการศึกษา ด้านหลักธรรมทางการเมือง ซึ่งหากมีโอกาสจะทำการศึกษาให้ลึกซึ้งและเพิ่มประเด็นที่ชัดเจนและน่าสนใจมากขึ้น
2. พระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนก เป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เป็นพระราชนิพนธ์ที่คนไทยรู้จักเป็นอย่างดีและมีการเผยแพร่อย่างกว้างขวาง ทั้งการเผยแพร่ในหลากหลายรูปแบบทั้งในรูปแบบของหนังสือ ภาพยนตร์การ์ตูน และการแสดงละครเวที ทำให้ง่ายต่อการสอบถามและถามข้อมูลในเชิงลึก

ข้อด้อย

1. เนื่องจากข้อจำกัดในด้านเวลา ทำให้การศึกษาวิจัยจำเป็นต้องเลือกกลุ่มตัวอย่าง ในจำนวน 10 คน เพื่อสุ่มตัวอย่างในการสัมภาษณ์เชิงลึก อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้พยายามเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีความหลากหลายและถามคำถามปลายเปิดเพื่อให้ประชากรได้แสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่
2. พระราชนิพนธ์พระมหาชนกแม้จะเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางแต่ก็มีผู้ศึกษาประเด็นการเรียนรู้ทางการเมืองการปกครองมีค่อนข้างจำกัด